

Libris.RO
STEJĂREL
OLARU

NADIA

/ și Securitatea

epic**history**

Epica Fiction & History
București • 2021

Cuprins

1. Salt în noapte	5
2. Marele dans	28
3. În oglinda puterii. De la Bela, Geza și Nadia la „Katona“, „Nelu“ și „Corina“	88
4. „ <i>Tu sei migliora di tutte</i> “	136
5. Drumul nepietruit al performanței	209
6. Anii 1980	278
7. Un sfârșit de poveste ca într-un scenariu de cinema	339
<i>În loc de epilog</i>	382
<i>Mulțumiri</i>	385
<i>Note</i>	387
<i>Indice de nume</i>	407

Capitolul 1

SALT ÎN NOAPTE

În noaptea de 27 spre 28 noiembrie 1989, șapte persoane înaintau grăbit, dar cu băgare de seamă, spre granița dintre România și Ungaria. Pământul înghețat scărțâia zgomotos sub picioarele lor, sau aşa li se părea când își potriveau cu greu mersul printre brazdele adânci ale arăturii. Din când în când auzeau cum, în depărtare, în satele din preajmă, latră câinii și se temeau că ei erau motivul neliniștii animalelor. Trecuse de miezul nopții, iar temperatura scăzuse atât de mult, încât frigul devenise un pericol, dar nu era nici singurul, nici cel mai important, fiindcă cei șapte porniseră într-una dintre cele mai periculoase aventuri din viața lor: trecerea frauduloasă a frontierei dintre cele două state comuniste.

Au plecat în toiul nopții sperând că, astfel, riscul de a fi observați va fi redus, însă întunericul le-a îngreunat mult înaintarea și le-a pus la grea încercare simțul orientării. Drumul a durat aproximativ șase ore, timp în care au urcat și au coborât dealuri, au trecut prin râpe, fiind atenți pe unde calcă, iar când terenul le-a permis au și alergat. În timpul puținelor pauze de odihnă vorbeau în șoaptă, și fără să aprindă vreo lumină, de teamă să nu fie auziți și văzuți de grănicerii români. Cel care își asumase riscantul rol de călăuză era Gheorghe Talpoș, zis Ghiță, un cioban pe care îl știa multă lume prin acele locuri. Îmbrăcat într-o șubă și purtând o căciulă neagră de miel,

Res mergea înainte nu doar pentru a deschide calea, ci și pentru a arăta că se simte răspunzător pentru siguranța celorlalți membri ai grupului care mergeau în urma lui, doi câte doi.

Granița dintre România și Ungaria se întinde pe aproape 450 de kilometri, dar Talpoș era familiarizat doar cu împrejurimile punctului de trecere a frontierei Cenad, localitatea sa de baștină, aflată între Timișoara și Arad. Întâmplător, urma cel mai potrivit traseu, pentru că în acea zonă linia graniței este dreaptă, nu șerpuitoare, ceea ce elibera riscul ca, în cazul în care s-ar fi rătăcit, grupul să se întoarcă fără să vrea în România. Știa că trebuie să meargă doar înainte, spre nord, încercând să nu devieze către nord-est, unde frontiera este mai departe, pe râul Mureș, sau către vest, pe câmpurile de la Pordeanu și Beba Veche, unde se întâlnesc hotarele a trei țări, formând cunoscutul *Triplex Confinium**.

Dacă patrulele armatei române l-ar fi surprins mergând singur în apropierea fâșiei verzi, Talpoș ar fi putut da destule explicații plauzibile despre prezența sa acolo, mai ales că îi cunoștea pe unii dintre grăniceri. Situația se complica dacă era însoțit, ca în cazul de față, iar unii dintre companionii săi nu aveau domiciliul în localitățile din împrejurimi, ci în alte județe sau în București. De fapt, Talpoș se afla acum în situația cea mai gravă, căci din grupul său de fugari făcea parte Nadia Comănci, multiplă campioană olimpică, mondială și europeană, simbol al perfecțiunii în gimnastica feminină, cu care dictatorul comunist Nicolae Ceaușescu se mândrea în întreaga lume. Cea mai celebră gimnastă a vremii fugea din propria țară, aflată de mai bine de patru decenii sub controlul unui aprig regim totalitar. Nicio scuză nu ar fi fost acceptată, niciun argument nu l-ar mai fi putut dezvinovății pe cioban, dacă ar fi fost prins alături de Nadia.

* *Triplex Confinium* „graniță triplă“ (lat.), cel mai vestic punct de pe teritoriul României, aflat în dreptul localității Beba Veche din județul Timiș, unde se întâlnesc granițele dintre România, Ungaria și Serbia. În 1920 a fost marcat cu o piatră de hotar cu trei fețe, pe care sunt aplicate stemele celor trei state vecine.

Respect pentru oameni și cărti

Talpoș afirmă că aflat că Nadia va fi una dintre persoanele pe care trebuia să le treacă frontieră chiar în acea noapte, înainte de plecare, ceea ce l-a surprins și l-a intimidat deopotrivă. „Cum dracu' să plece Nadia peste graniță, noaptea, ca infractorii? Că doară ea a fost de atâtea ori plecată din țară, ce, parcă dacă voia, nu putea să rămână?”, a reaționat la auzul deciziei sportivei, coborând apoi în beciul casei pentru a bea două căni cu vin, „ca să fiu beat, că, dacă mă prindeau ăia, măcar să zic că am fost beat!”¹. Însă cele două căni de vin nu l-au amețit destul, poate și fiindcă ținea la băutură, sau poate din cauză că frigul și vântul aspru din noaptea aceea l-au silit să se trezească de-a binelea. Prudenți și îngrijorați, cu toții i-au ascultat indicațiile, conformându-se dispozițiilor sale când el le arăta pe unde s-o ia, când stabilea momentele de pauză sau când îi avertiza asupra unor pericole.

Nadia Comănci s-a alăturat unui grup de transfugi care se formase pe neașteptate, în urmă cu aproximativ două săptămâni. Oameni simpli, din toate categoriile sociale, care nu erau persoane publice, provenind atât din partea locului, cât și din București, care își urmău visul de a trăi într-o lume mai bună: Dumitru și Gabriela Talpoș, fratele și cununata călăuzei, de asemenea originari din Cenad, Aurel-Adrian Biaș, din Sânnicolau Mare, o localitate din apropiere de Cenad, Monica-Maria Marcu, o Tânără ingineră născută la Sânnicolau Mare, dar care lucra la o întreprindere din județul Bihor, și George Paraschiv, pictor, care însă își câștiga existența ca electrician la o fabrică din București.

Peste ani, membrii grupului vor avea amintiri asemănătoare despre acele lungi și apăsătoare ore, dar cu detalii diferite. Pe George Paraschiv, de exemplu, l-a impresionat faptul că în acea noapte era „o lună plină și mare”², simțindu-se amenințat de lumina ei, în timp ce Nadie Comănci i-a rămas în memorie desimea întunericului care i se părea de-a dreptul amețitoare: „Când am pășit în noapte, am pus mâna pe umărul celui din față, deoarece imediat ce am părăsit casa n-am mai văzut nimic. Dacă n-aș fi atins-o pe persoana din față, m-aș fi rătăcit de grup.”³

Pe Gheorghe Talpoș nu l-au văzut cu toții la fel. Spre deosebire de ceilalți, Nadia l-a considerat mai degrabă șovaielnic și i-a dezaprobat deciziile, fără însă a se exprima sau împotrivi fățiș.

De multe ori mi-am pierdut încrederea în cel care ne conducea. Ne zisese că, dacă n-o „ținem spre stânga“, o să ne întoarcem în România. S-o ținem spre stânga... ce fel de indiciu era asta? Voiam să văd o busolă, o hartă, ceva de genul acesta, dar ce altceva puteam să facem în întuneric decât să-l urmăm pe individ și să sperăm că știa unde ne ducea? Ne spusese că după ce vom trece peste cinci metri de teren arat vom ajunge la graniță, dar traversaserăm o grămadă de arături și nu eram încă la fâsie. Mi-amintesc spunându-mi că era o situație tâmpită, că eram pe punctul de a fi ucisă din cauza unui om fără niciun simț de orientare. Totuși, nu ziceam nimic, pentru că nimeni nu avea voie să vorbească și să spargă tacerea. Mă străduiam doar să-mi țin dinții strânși, ca să nu clănțănească.⁴

Paraschiv a considerat că Nadia nu știa să se orienteze în astfel de împrejurări. Îi spusese că fâșia verde care delimita cele două teritorii arăta că o stradă ce trebuia traversată, că drumul până la fâsie va dura puțin, aproximativ o oră, iar Nadia îl crezuse, neștiind cum este delimitată și păzită o frontieră de stat.

Dată fiind starea de tensiune în care se aflau, nu este de mirare că îndemnurile lui Talpoș de a o ține uneori „spre stânga“, alteori „spre dreapta“, nu au părut întotdeauna convingătoare, mai ales că s-au trezit în fața unor obstacole dezagreabile create de natură, pe care le-au depășit cu greutate, precum un ochi de apă înghețat în care Nadia a intrat până la genunchi, rugându-se să nu se adâncească înainte de a apuca să-l traverseze.

Primejdia însă li s-a părut cu adevărat mare când în fața lor, la aproximativ două sute de metri, au observat siluetele grănicerilor români care împingeau de la spate un bărbat și o femeie, ce tocmai fuseseră prinși încercând să treacă ilegal frontieră. Talpoș le-a făcut

Respect pentru oameni și cărti

semn să se culce la pământ și să se adăpostească într-un sănț. Apoi au ascultat cu toții, într-o deplină tăcere, cum vocile grănicerilor acoperite de lătratul câinilor care îi însoțeau se îndepărtau, deslușind asprele înjurături ale santineelor din tura de noapte și plânsul femeii captive. „Dacă nu erau ocupați cu oamenii ăia, poate ne prindeau pe noi”⁵, și-a spus Nadia, în timp ce prin mintea lui Paraschiv a trecut un gând asemănător: „dacă ajungeam mai devreme acolo, am fi fost noi cei care acum aveau de suferit”⁶.

Spre dimineață au ajuns în Ungaria, ușurați, fiindcă cea mai anevoieasă călătorie din viața lor se terminase cu bine. Și-au dat seama că trecuseră când au descoperit o bornă care marca terminarea teritoriului românesc, căci în acel loc granița nu era marcată, aşa cum credea Nadia, cu garduri și sârme ghimpate. Și-au continuat drumul și abia după câțiva kilometri s-au oprit ca să se îmbrățișeze și să se sărute unii pe alții, amintindu-și că nu au sărbătorit momentul trecerii frontierei. Acum erau binedispuși și recunoscători lui Talpoș, căci scăpaseră de teama câinilor care ar fi putut să-i gonească, a cartușelor trase în urma lor sau a rachetelor luminoase din cauza căror ar fi putut fi descoperiți în noapte în timp ce erau înconjurați de soldați.

Curând s-au întâlnit cu primele persoane, doi grăniceri unguri care au apărut ca din pământ lângă ei. De fapt, nu realizaseră că s-au îndreptat singuri către foișorul din care cei doi militari supravegheau zona și din care au venit imediat să-i întâmpine, pentru a-i prelua și a-i transporta la Kiszombor, o comună din apropierea frontierei, unde li s-au pus primele întrebări.

Așa cum prevedea procedurile, înainte de a se lua o decizie în privința lor, fiecare trans fug era anchetat, fiind îndemnat să-și declare identitatea, să explice motivele pentru care a ales să încalce legea trecând clandestin frontieră, să spună dacă s-a folosit de o călăuză, dar mai ales să descrie amănunțit traseul pe care l-a parcurs. De regulă, motivele invocate de fugari erau plauzibile, căci deja era bine cunoscut faptul că nivelul calității vieții din România era foarte

Respect pentru oameni și cărti

scăzut, iar drepturile fundamentale ale omului erau încălcate de către regimul comunist.

De-a lungul timpului, dintre cei șapte transfugi prinși de grănicerii maghiari în dimineața zilei de 28 noiembrie, doar Nadia Comănechi, George Paraschiv și Gheorghe Talpoș au oferit informații, în scurte interviuri sau în cărti de autor, despre felul în care au fost tratați și interogați de autoritățile maghiare la pichetul din Kiszombor. Așa cum se întâmplă în astfel de situații, unele detalii diferă, în funcție de starea de spirit și de abilitatea fiecărui de a le observa și reține, sau dimpotrivă, în funcție de dorința de a ascunde unele amănunte stânjenitoare. De exemplu, călăuza grupului își amintește că, „la pichet, ungurii ne-au interogat pe toți, că cine suntem și ce vrem; traducătoarea era tot o româncă, fugită și ea“, în timp ce Paraschiv spune că ofițerul maghiar care le punea întrebările știa perfect limba română. Nadia a afirmat că fiecare a fost interogat separat, însă Paraschiv a povestit că gimnasta a fost invitată în altă încăpere, iar ceilalți au rămas împreună.

Cu toții însă au menționat același detaliu important în ceea ce privește conduită ei, și care probabil le-a schimbat destinul, referindu-se la faptul că unii membri ai grupului urmău să fie predăți autorităților române pentru că li s-a refuzat rămânerea în Ungaria. La auzul deciziei grănicerilor maghiari, Nadia a avut o reacție promptă și surprinzătoare, afirmând că într-o astfel de situație se va întoarce împreună cu ei în România. „Aici mi-a plăcut de Nadia, a fost băتوasă!“⁷, își amintește ciobanul Talpoș, care probabil nu realiza în acel moment ce s-ar fi întâmplat cu el dacă ar fi ajuns în mâinile Securității*.

Codul Penal din România acelor vremuri considera că trecerea ilegală a frontierei este o crimă împotriva securității statului, iar cel găsit vinovat de o asemenea faptă era pedepsit cu închisoarea între 6 luni și 3 ani. Talpoș, în calitate de călăuză, ar fi primit o pedeapsă

* Departamentul Securității Statului, denumit și Securitatea, principalul și cel mai puternic serviciu secret al regimului comunist din România în perioada 1948–1989.

Respect pentru oameni și cărti

mai severă, dar este greu de crezut că, până să ajungă în fața instanței, ar fi rezistat chinurilor de neimaginat la care ar fi fost supus în timpul anchetelor pentru îndrăzneala de a o ajuta pe Nadia Comănci să fugă din România. Prin urmare, chiar dacă gimnasta a mărit miza într-un mod exagerat, mai mult decât ar fi fost dispusă să ofere în realitate, gestul ei a fost oricum generos și a înlăturat ca prin minune primejdia.

Până în prezent, cu excepția acestui detaliu care o onorează, Nadia nu a făcut cunoscut publicului felul în care s-a desfășurat discuția cu ungurii, aşa cum nu știm cu exactitate nici cine au fost cei cu care a stat de vorbă un timp mai îndelungat. A oferit doar câteva frânturi neutre și extrem de sumare, în cartea *Scrisori către o Tânără gimnastă*, păstrând astfel zeci de ani misterul:

Fiecare dintre posibilitii transfugi a fost interogat separat. Când poliția mi-a văzut actele de identitate, mi s-a oferit imediat posibilitatea de a rămâne în Ungaria. Fusesem o gimnastă celebră și deci o captură de calibru. Și acum stau și mă gândesc de ce le-am părut atât de importantă. Cariera mea se terminase și, cu toate că acum sunt considerată o antrenoare bună, ce altceva aș fi putut da Ungariei în schimb? Alți doi din grup primiseră azil, dar celorlalți li s-a spus că vor fi dați înapoi chiar a doua zi. Au început să plângă.

— Uite, le-am spus polițiștilor, rămân numai dacă i se permite întregului grup să stea la voi în țară.

Cuvintele îmi iesiseră din gură înainte să-mi dau seama ce se întâmpla. Gimnastica mă învățase să fiu o jucătoare de echipă, iar în prezența situație echipa mea erau tovarășii de călătorie. Nu mă gândeam decât că situația nu era corectă. Trecând granița, ne asumaserăm cu toții aceleași riscuri și era drept să rămânem în aceeași formăție.

— Am venit împreună, rămânem împreună!

Spre totala mea surprindere, poliția a fost de acord.⁸

Respect pentru oameni și cărti

George Paraschiv a descris cu mai multe detalii interogatoriul, aşa cum i-a rămas lui în memorie, remarcând emoția pe care au avut-o grănicerii maghiari când au descoperit despre cine este vorba:

Aprind o țigară, mă servește un soldat care se uită la noi curios.
Nu înțelege ce vorbim.

— Bună ziua, se aude.

Mă întorc, un ofițer spilcuit tocmai intră cu o agenda în mâna. Se aşază la birou. Soldatul ieșe și închide ușa. Ofițerul se uită la noi pe sub ochelarii rotunzi cu ramă metalică. Este tuns ciocan și are un aer nazist. Hopa, zic eu în gând.

Se îngroașă gluma, vorbește o română impecabilă:

— Documentele, vă rog, zice.

Pe rând ducem buletinele, ne privește pe fiecare atent. I le dăm, le aşază meticolos pe birou. Nu le deschide încă, ne studiază. O liniște apăsătoare se lasă în sală.

Am înțeles, asta este C-istul unității. Sunt atent la grad, căpitan. Vârsta corespunde, zic eu în gând.

Începe să citească, parcă face prezența: Talpoș Gheorghe se ridică, își scoate căciula imensă și caraghioasă; Biaș, Talpoș Gabriela, Talpoș Dumitru, Monica... Comăneci Nadia...!

Dă să treacă mai departe, face pauză. Se uită la ea cu ochii mici, mijiji prin ochelarii caraghioși, încearcă o glumă:

— Cred că este furat buletinul acesta. Sau este fals? Rânjește într-un colț al gurii, parcă așteaptă un răspuns afirmativ. Jubilează!

Nadia se ridică râzând, spune:

— Sunt chiar eu, gimnasta, campioana României, campioana mondială.

Căpitanului i se strâmbă fața, se înroșește, se înverzește, tremură. [...] Iese în vitează.

Se aud ordine în hol, nu înțeleg, dau buzna trei soldați care se aliniază la ușă cu armele în mâini. [...]

Privesc ceasul de la mâna, au trecut mai mult de patruzeci de minute de când a ieșit căpitanul. [...] Se aude un zgomot surd, care se apropiе, se amplifică, am impresia că au adus un tanc.

Respect pentru oameni și cărti

Gearurile zbârnăie gata să se spargă, mesele încep să se plimbe ușor din cauza vibrațiilor puternice, mă dumiresc repede: este zgometul unui elicopter militar mare. [...] Se deschide ușa larg, soldații ies. Intră ofițerul primul, după el doi generali în uniforme impecabile, apoi încă opt civili se aliniază cuminți. Sunt zece fără ofițer, rămân mut!

[...] Mi se pare că a trecut o veșnicie, iar la un moment dat un tip înalt, bine făcut, se desprinde și se apropie de Nadia. Se privesc câteva secunde, Nadia sare de gâtul lui, se îmbrățișează. Știe românește puțin. Este președintele Federației Maghiare de Gimnastică*. Se gratulează reciproc, apoi o conduce către ușă, ies primii. Delegația ad-hoc ne salută din cap și iese.

[...] Un soldat agață de peretele din spatele biroului o hartă detailată a graniței româno-maghiare, exact zona pe unde am trecut noi.

Ghiță, fiind considerat ghid, este invitat la tablă. Se fâstâcește ca un elev nepregătit, i se dă un arătător din lemn. Sunt atent, ofițerul întreabă exact tot ce a văzut, ce a întâlnit și ii spune să indice pe hartă locurile cu lux de amănunte. El notează, notează totul. Ghiță transpiră abundant, dar până la urmă reușește să treacă examenul și ia loc în bancă. Ochelaristul încă face adnotări pe hartă, este o hartă militară de circuit închis.

[...] Se deschide ușa, intră și Nadia, singură, se aşază lângă mine veselă, zâmbitoare. Ofițerul continuă după o scurtă pauză, parcă eram la tribunal. Însiruire câteva articole din constituția Ungariei.

Încep să înțeleg ce vrea să transmită, am emoții. Începe răspicat:

— Talpoș Gheorghe, Talpoș Dumitru, Talpoș Gabriela, Biaș, conform articolului nr.... din... trebuie să vă predau autoritaților române.

M-am albit la față, mă uit la Nadia, se uită la mine. Monica se uită și ea. Nadia se ridică ca un arc:

* Potrivit Nadiei Comănești, Pál Schmitt, președintele de la acea dată al Comitetului Olimpic Ungar, i-a mărturisit mai târziu că a trimis un reprezentant la frontieră pentru a se întâlni cu ea și a-i oferi sprijinul.

— Dacă ați hotărât aşa, o să ne întoarcem toți, am suferit la fel, o să suportăm consecințele împreună, spune sobră.

Ofițerul se uită uimit la ea, după care ieșe calm de data asta. Așteptăm verdictul. Se face liniște, unii plâng, iau în calcul și varianta a doua. Mă uit la Nadia, știam că a plusat, că mai avea un as în mâncă.

Se deschide ușa, intră ofițerul ungur. Are un vraf de hârtii în brațe. Ne împarte niște formulare, le completăm. Apoi primim legitimații improvizate, stampilate pe loc de el. Am rămas împreună toți, îmi spun în gând, am avut o sansă mare.⁹

Chiar dacă au fost prinși de autoritățile maghiare și aveau temeri serioase în ceea ce privește soarta lor, contextul politic le era favorabil. În anul 1989 crescuse în mod alarmant numărul trecerilor ilegale a frontierei, cea dintre România și Ungaria fiind forțată de aproximativ 19 000 de persoane¹⁰, oameni care se aventurau într-o acțiune ce le punea în primejdie și libertatea, și viața. Pentru a combate acest fenomen, s-au negociat acorduri bilaterale privind reglementarea regimului frontierei dintre cele două state, ultimul fiind semnat în 1983 și ratificat în 1986. România era interesată să aibă un hotar impenetrabil, nu Ungaria, căci fugarii erau în mod exclusiv cetățenii români. Din acest motiv, granița dintre cele două state era de fapt păzită de armata română, în timp ce grănicerii unguri supravegheau zona, și nu granița propriu-zisă.

Acordul privind reglementarea regimului frontierei prevedea, printre altele, faptul că cele două state „se vor informa reciproc despre tentative sau treceri ilegale de frontieră, despre capturarea persoanelor care au încălcă legislația frontierei“, iar transfugii capturați urmău să fie returnați „în cel mai scurt timp, dar cel târziu în 48 de ore“¹¹. În realitate, încă dinainte de a-l ratifica, ungurii nu au avut intenția să-l respecte, chiar dacă riscau să încalce unele norme de drept internațional și să suporte consecințe serioase, căci acordul

Respect pentru cameni și cărti
era guvernat de principiul *pacta sunt servanda**. O dovedește un document strict secret, Circulara 0001/1985, elaborată de Ministerul Afacerilor Interne din Ungaria în iulie 1985, în care se menționa că „informații privind cetățenii români reținuți pe teritoriul Ungariei pentru trecerea ilegală a frontierei comune vor fi transmise doar la solicitarea explicită a autorităților române și într-un ritm încetinit”¹².

Motivele pentru care Ungaria nu mai intenționa să aplique măsuri drastice în privința „frontieriștilor” veniți din România țineau de voința politică. Cele două țări erau atunci state cu regimuri comuniste, dar relațiile dintre ele nu mai erau de mult „frățești”, degradându-se și ajungând la cel mai scăzut nivel în a doua jumătate a anilor 1980. Acest fapt a fost perceput cu îngrijorare atât în interiorul, cât și în afara sistemului socialist. Nu în ultimul rând, România și Ungaria se raportau într-un mod diferit la Uniunea Sovietică, relațiile sovieto-ungare fiind foarte bune, pe când relațiile sovieto-române erau foarte proaste¹³.

Budapesta, spre deosebire de București, se adaptase rapid la reformele din Uniunea Sovietică inițiate de Mihail Gorbaciov, desfășurând un proces politic, economic și social menit să salveze „comunismul cu față umană”. În plan propagandistic, Ungaria elaborase și o adevarată ofensivă cu scopul de a demonstra apartenența Transilvaniei la spațiul ungur, luând în același timp măsuri de sprijinire a comunității maghiare din România, din cauză că aceasta, se afirmă, suferă de pe urma unor îngrădiri ale drepturilor identitare.

La București, acuzațiile la adresa Ungariei erau la fel de viguroase, căci se considera că reformele în care guvernul de la Budapesta se angajase erau de neacceptat pentru un regim socialist, iar atitudinea în privința comunității maghiare din Transilvania reprezenta o gravă încălcare a principiului neintervenției în treburile interne ale unui stat. Dar România era condusă de Nicolae Ceaușescu, un dictator lipsit de credibilitate, care o blocase în proiectul „societății sociale

* „Pactele trebuie respectate“ (lat.).